

UDK: 27-42-549
Pregledni rad
Primljeno: kolovoz 2013.

Marinko PERKOVIĆ
Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu
J. Stadlera 5; BiH - 71000 Sarajevo
marinkope@bih.net.ba

EUHARISTIJA I MORALNI ŽIVOT

Sažetak

Polazeći od smjernice Drugog vatikanskog koncila da moralni život kršćana treba biti kristološki obilježen, autor ovog članka svoju pažnju usmjerava na činjenicu da je kršćanski moral, u svojoj biti, zakon Kristove milosti. Kako se Kristova milost poglavito udjeljuje po sakramentima, on u prvom dijelu govori o sakramentalnom utemeljenju kršćanskog morala. Tu misao razvija i u drugome dijelu govoreći o euharistiji, sakramentu Kristove ljubavi, koja nas upućuje na zaključak da je kršćanski moral, po svojoj naravi, euharistijski moral ljubavi. Ta ljubav treba resiti sve kršćane i očitovati se ponajprije u nesebičnom služenju Bogu i ljudima, napose u pomaganju siromasima. U trećem dijelu autor je pažnju usredotočio na bitne dijelove samog euharistijskog slavlja kako bi iz njih izvukao korisne upute za svakodnevno življenje. U završnom dijelu ističe da je euharistijski moral zahtjevan ali i ostvariv jer je moral božanska milost koja uvijek pritiče u pomoć ljudskoj slabosti. Dotiče i neka pitanja koja nas potiču na daljnja razmišljanja.

Ključne riječi: *Isus Krist, sakrament, euharistija, milost, moral, pomaganje siromasima, ljubav prema bližnjima.*

Uvod

Razmišljanje o moralnom životu kršćana nužno nas upućuje na osobu Isusa Krista. Zahvaljujući naporima pojedinih moralista iz prve polovice i sredine dvadesetog stoljeća te napose zahvaljujući Drugom vatikanskom koncilu, Krist ponovno postaje središte moralno-teološkog promišljanja. To se može zaključiti također iz ovog koncilskog teksta: „Naročitu pažnju treba posvetiti usavršavanju moralne teologije. Znanstveno izlaganje tog predmeta treba temeljitije hraniti naukom Svetog pisma. Ona treba rasvijetliti uzvišeni poziv vjernika u Kristu i

njihovu obavezu da u ljubavi donesu plod za život svijeta.¹ Imajući u vidu strukturalnu konstrukciju moralne teologije u proteklih nekoliko stoljeća,² lako je zaključiti da se, zahvaljujući ovoj koncilskoj smjernici, pažnja moralista usmjerava ne toliko na moral zakona koliko na moral milosti. U tako koncipiranom moralu, poziv vjernika u Kristu bio bi princip postojanja, Sveto pismo bi bilo prvotni princip spoznaje, dok bi svjedočanstvo ljubavi bilo princip djelovanja.³

Ono što bih još htio istaknuti u ovom uvodu jest to da Bog u Isusu Kristu osobno poziva svakog čovjeka - kršćanina. Tu nije riječ samo o pozivu na spasenje već i na savršen život u ljubavi. Božanski poziv očekuje čovjekov odgovor, a on se ostvaruje vjerom i uzornim moralnim življenjem. Sam pak božanski poziv treba promatrati kao najuzvišeniji dar milosti. Iako Bog udjeljuje ljudima milost na različite načine, ipak su sakramenti privilegirana sredstava te milosti. Zato je kršćanski moral u svojoj biti sakramentalni moral. Ili još izričitije, on je euharistijski moral. To više jer je euharistija izvor i vrhunac cijelog kršćanskog življenja.⁴ U njoj je, naime, „sadržano cjelokupno blago povijesti spasenja“.⁵ Taj sakrament ne samo da udjeljuje milost, on nam daje samog živog Krista. Euharistijsku žrtvu treba stoga promatrati kao privilegirano mjesto u kojem kršćanin biva nahranjen i fasciniran Isusom. Osim toga, aktivno i pobožno sudjelujući na euharistijskom slavlju, kršćanin lakše shvaća i prihvaća da moralne norme nisu protiv ljudske slobode, već su u funkciji njezina potpunog ostvarenja i afirmacije. Kao uobličene neprolaznih vrednota, moralne su norme u službi čovjeka i cijeloga ljudskoga roda. Kažem i cijeloga ljudskog roda jer društvo koje ne poštuje moralne norme, polagano ali sigurno propada. Eto zašto je za nas kršćane euharistija važna. Ona ne samo da hrani našu duhovnost već utemeljuje, nadahnjuje i oblikuje našu moralnost. Ona pruža konkretne smjernice koje daju dodatnu kvalitetu kršćanskom življenju.⁶

1 DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti. Dekret o odgoju i obrazovanju svećenika Optatam totius* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993.), br. 16.

2 Vidi: Servais PINCKAERS, *Le fonti della morale cristiana* (Milano: Edizioni Ares, 1992.), 301-330.

3 Vidi: Josef Georg ZIEGLER, „Die Moraltheologie“, Herbert VORGRIMLER – Robert Vander GUCHT (ur.), *Bilanz der Theologie im 20. Jahrhundert*, III. (Freiburg – Basel – Wien: Herder, 1970.), 348-355.

4 Usp.: DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dogmatska konstitucija o Crkvi Lumen gentium*, br. 11.

5 Ivan BODROŽIĆ, *Euharistija. Od povijesti do vječnosti* (Zagreb: Glas Koncila, 2002.), 5.

6 Vidi: Paolo MIRABELLA, „Eucaristia, linee di una morale cristiana“, *Rivista di teologia morale* br. 147 (2005.), 305-309.

1. Sakramenti kao temelj i izvorište kršćanskog morala

Razmišljanje o sakramentima kao temelju i izvorištu kršćanskog morala, započeo bih s tvrdnjom Ivana Pavla II. da moralni život kršćana „posjeduje vrijednost ‘duhovnog bogoslužja’ (Rim 12,1; usp. Fil 3,3), koji se crpi i hrani iz nepresušnog izvora svetosti i slave Boga, a to su sakramenti, osobito pričest“.⁷ Ova istina kršćanskog naučavanja, mora se priznati, nije bila dovoljno naglašavana od trenutka kad se moral počeo studirati kao samostalna teološka disciplina, odijeljena od liturgike i duhovnosti. Međutim, teološka unutarcrkvena strujanja neposredno prije i oko posljednjeg Koncila, obilježena snažnim liturgijskim, biblijskim i kerigmatskim pokretom, pridonijela su da se za kršćanski moralni život ponovno našlo snažno nadnaravno utemeljenje. Naime, naglašavanje nužnosti tješnjeg povezivanja morala, dogmatike i biblijske teologije,⁸ te liturgije i života, dovelo je do toga da se, malo po malo, jasno uočila neraskidiva veza između morala i sakramenata. Sakramenti se sve više počinju promatrati kao temelj i izvorište kršćanskog morala. Zašto? Zato što pružaju temeljna načela koja izravno utječu na život vjernika. Osim toga, pod utjecajem sakramentalne milosti, kršćani bolje uočavaju istinitost i ljepotu kršćanske moralnosti. U svjetlu te iste milosti oni moral promatraju kao neizmjernu vrijednost koju treba željeti, ljubiti, aktualizirati. I tako postupno dolaze do spoznaje da je evanđeoski zakon, u svojoj biti, zakon milosti, odnosno zakon Duha Svetoga, koji se ostvaruje najviše po sakramentima. Stoga je svako slavljenje sakramenata živi i životvorni događaj koji nužno potiče na moralno djelovanje. I ne samo potiče nego to isto djelovanje prosvjetljuje, podržava, upravlja, finalizira. I tako vrednujući ljudski život u svjetlu sakramentalne milosti, moralna je teologija nanovo otkrila svoju mističnu narav i poveznicu s liturgijom i duhovnošću. Kršćani koji ozbiljno shvaćaju, prihvaćaju i žive liturgijsko-duhovno-moralnu danost, jasno spoznaju da je moralno ponašanje najljepši čovjekov odgovor Bogu te da je put moralnosti ujedno i put svetosti.⁹

Nije mi nakana govoriti ovdje o odnosu sakramenata i moralnog života kod otaca i u teološkoj misli od otaca do trenutka kada je moralka postala samostalna teološka disciplina. Spomenuo bih samo viziju svetog Tome Akvinskog koja se tiče evanđeoskog zakona, viziju

⁷ IVAN PAVAO II., *Veritatis splendor* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1998.), br. 107.

⁸ Usp.: J. G. ZIEGLER, „Die Moraltheologie“, 329-330.

⁹ Usp.: Mauro COZZOLI, „Prefazione“, Massimo REGINI, *Viventi in Cristo Gesù. Il fondamento sacramentale dell'etica* (Assisi: Cittadella Editrice, 2008.), 7-10.

koja je iznimno važna za ispravno shvaćanje naše teme. To više jer je, govoreći o evanđeoskom zakonu, Toma progovorio i o sakramentima.¹⁰ Najprije treba reći da, prema svetom Tomi, evanđeoski zakon jest novi zakon, odnosno uliveni zakon milosti koji je djelotvoran po ljubavi. U stvari, evanđeoski zakon pripada više milosti negoli zakonu jer bit toga zakona nisu zapovijedi, nego milost koju prate ulivene kreposti i darovi Duha Svetoga. Ono što Toma posebno naglašava jest to da se novost evanđeoskog zakona sastoji u tome što on iznutra preobražava čovjeka - kršćanina. Međutim, i to treba istaknuti, iako su milost i ljubav bitni elementi novog zakona, prema Tomi to nipošto ne znači da je Isus dokinuo dotada važeće moralne norme. On je doduše dokinuo starozavjetne ceremonijalne propise, ali zapovijedi naravnoga zakona i dalje ostaju na snazi.¹¹ Govoreći o sadržaju novoga zakona, ili točnije, odgovarajući na pitanja je li novi zakon na prikladan način zapovjedio izvanjske čine, Toma kaže: Što se tiče izvanjskih čina, novi zakon zapovijeda samo one čine koji pribavljaju milost. Kako božansku milost mi sami ne možemo priskrbiti – to možemo samo po Kristu – sam je Gospodin ustanovio sedam sakramenta kao sredstva milosti. K tomu treba nadodati, nastavlja on, da se ispravno korištenje milosti sastoji u djelima ljubavi. A ta djela, kao nužni čini kreposti, potpadaju pod moralne zapovijedi koje je nalagao i stari zakon. Stoga novi zakon, s obzirom na izvanjske čine, nije morao ništa nadodati starome zakonu. Toma zaključuje: Novi zakon, sa svojim zapovijedima, nije morao odrediti nijedno drugo izvanjsko djelo, osim sakramenata i moralnih zapovijedi

¹⁰ Drugi dio Sume teološke, na koji se ovdje oslanjam, posvećen je moralnoj tematici. U njemu je Toma samo na nekoliko mjesta spomenuo sakramente. O sakramentima pod dogmatskim vidom pisao je Toma mnogo opširnije, i to u nekoliko svojih djela. Završnu je sistematizaciju o sakramentima općenito načinio u *Summa Theologiae*, III., qq. 60-65. Kratak sažetak vidi u: Batista MONDIN, *Dizionario enciclopedico del pensiero di san Tommaso d'Aquino* (Bologna: Edizioni Studio Domenicano, 1991.), 540-545. U nastavku tog dijela Sume teološke, Toma je želio obraditi sve sakramente pojedinačno. Uspjelo mu je obraditi ove sakramente: krštenje (qq. 66-71), krizmu (q. 72), euharistiju (qq. 73-83) i djelomično ispovijed (qq. 84-90). Kao što je poznato, Toma nije dovršio Sumu teološku. Jedan od njegovih učenika, nama nepoznat, oslanjajući se na Tomin spis *Commentum in quatuor libros Sententiarum magistri Petri Lombardi*, kompletirao je to djelo krajem 14. stoljeća. Tako je nastao *Supplementum* u kojem su obrađeni ovi sakramenti: ispovijed (qq. 1-20), bolesničko pomazanje (qq. 29-33), sveti red (qq. 34-40) i ženidba (qq. 41-68).

¹¹ Usp.: Tito S. CENTI, „Introduzione“, Tommaso D'AQUINO, *La Somma Teologica* (Bologna: Edizioni Studio Domenicano, 1984.), 7-19. Vidi: Tommaso D'AQUINO, *La Somma Teologica* (Bologna: Edizioni Studio Domenicano, 1984.), I-II., qq. 106-107.

nužnih za život u kreposti.¹² Zato moralne zapovijedi staroga zakona, naglašava Toma u nastavku, moraju ostati nepromijenjene i u novome zakonu jer su bitni dio kreposti.¹³ S obzirom na našu temu, iz rečenog se može jasno zaključiti da sakramenti nužno pripadaju novom zakonu jer su nezaobilazna sredstva milosti. Oni su nerazdvojivo povezani s kršćanskim moralom, ako se ovaj promatra kao moral utemeljen upravo na božanskoj milosti. Budući da se novi zakon može definirati i kao zakon Duha Svetoga, moralni život vjernika treba promatrati kao život po Duhu, život koji ima potrebu za evanđeljem i sakramentima. U tom smislu sakramenti jesu konstitutivni i nadahnjujući temelj moralnog života vjernika, koji se očituje u kreposnim djelima.

Ta činjenična istina na poseban je način došla do izražaja u dokumentima Drugog vatikanskog koncila. Ti dokumenti, iako ne donose nikakvu sistematsku razradu moralne teologije utemeljenu na sakramentima, ipak na više mjesta sugeriraju da moralni život vjernika ima svoj temelj i dinamiku upravo u sakramentima, napose u krštenju i euharistiji. Tako na primjer dogmatska konstitucija *Lumen gentium*, br. 33 i 42 poručuje da ljubav prema Bogu i bližnjemu, na koju smo svi pozvani, ima svoje izvorište u sakramentima, napose u euharistiji. Čitanje ovog i drugih koncilskih dokumenta u kontekstu zahtjeva sadržanog u *Optatam totius*, br. 16, upućuje na zaključak da moralno-teološko promišljanje treba upravo u sakramentima vidjeti temelj moralnog života vjernika. Međutim, ono što ovdje treba posebno istaknuti jest to da se, u koncilskoj viziji, veza između sakramenata i morala ne tiče samo utemeljenja kršćanske egzistencije već i njezina normativnog angažmana: kršćani, naime, trebaju u ljubavi donositi plod za život i preobrazbu svijeta. Ljubav o kojoj je riječ, nije neki zanosni i prazni osjećaj, ona je angažman i zato je zahtjevna. Imajući sve rečeno u vidu, jasno je da moralna, ako želi odisati koncilskim duhom i uvjerljivo obrazložiti uzvišenost poziva vjernika u Kristu, mora biti svjesna svoje nutarnje povezanosti s ostalim teološkim disciplinama, napose s teologijom sakramenta i duhovnošću.¹⁴

Zašto sakramentalni moral? Zato što su sakramenti privilegi-

¹² Usp.: T. D'AQUINO, *La Somma Teologica*, I.-II., q. 108, a. 2.

¹³ Usp.: T. D'AQUINO, *La Somma Teologica*, I.-II., q. 108, a. 3.

¹⁴ Opširnije u: M. REGINI, *Viventi in Cristo Gesù. Il fondamento sacramentale dell'etica*, 80-112. U nastavku (str. 112-134) isti autor govori o sakramentalnoj moralno-teološkoj misli nakon Koncila. Pažnju je usredotočio na *Katekizam Katoličke crkve* i encikliku *Veritatis splendor* u kojima vidi moralno-teološki projekt u kojem je jasno naznačena nerazrješiva veza između sakramenata i moralnog života kršćana. Zato u zaključku poglavlja (str. 138) citira R. Gardija koji izričito kaže da kršćanski moral „mora biti“ sakramentalni moral.

rana mjesta susreta Boga i čovjeka. Zato što je poziv koji Bog upućuje vjerniku - kršćaninu, sakramentalni poziv koji nužno ima moralno usmjerenje i formu. Osim toga, govoriti o sakramentalnom temelju moralnog života, znači stalno usmjeravati pogled na Isusa Krista i Njegovu Crkvu, te tako jasno uočiti kristološki i eklezijalni temelj sakramenata. Naime, Isus je iskonski sakrament Boga Oca a Crkva je sakrament samoga Krista. Taj isti Krist je utemeljio svoju Crkvu koja je istodobno roditeljica i dijete sakramenata. Zato je kršćanski moral, u svojoj biti, Kristov moral koji nužno ima eklezijalnu dimenziju. Stoga imaju pravo oni moralisti koji moralni život kršćana, koji se rađa iz sakramenata, definiraju kao „život u Kristu“.¹⁵ Isto tako treba naglasiti da su bezuvjetno u pravu svi oni koji, upravo zbog eklezijalne dimenzije kršćanskog morala, inzistiraju na religioznom posluhu Crkvi kad se god ona, preko svojih najviših autoriteta, službeno izjasni i o moralnim pitanjima koja nisu izričito spomenuta u biblijskim tekstovima.¹⁶

Očito, kršćanski moral, utemeljen na sakramentima, jest eklezijalni moral, ili suvremenim teološkim rječnikom rečeno, etika vjere koja od krštenika zahtijeva moralnu vjernost i novi život u Isusu Kristu. Tu novost života u Kristu izvršno je opisao sveti Pavao: „Koji su Kristovi, razapeše tijelo sa strastima i požudama. Ako živimo po Duhu, po Duhu se i ravnajmo! Ne hlepimo za taštom slavom! Ne izazivajmo jedni druge, ne zavidaјmo jedni drugima. Braćo, ako se tko i zatekne u kakvu prijestupu, vi, duhovni, takva ispravljajte u duhu blagosti. A pazi na samoga sebe da i ti ne podlegneš napasti. Nosite jedni bremena drugih i tako ćete ispuniti zakon Kristov!“ (Gal 5,24 – 6,2). Prema Apostolu naroda, krštenici koji hode „u novosti života“ (Rim 6,4), trebaju ne samo izbjegavati poroke (usp.: Kol 3,5-9) nego i prakticirati moralne kreposti (usp.: Kol 3,12-15). I u poslanici Efežanima govori Pavao o moralnim zahtjevima koji su vezani uz novi život u Kristu (usp.: Ef 4,25 – 5,20). Nije potrebno nabrajati druga novozavjetna mjesta, i ova su dovoljna da bismo zaključili kako iz indikativa „biti u Kristu“, koji je plod sakramentalne (krsne) milosti, izvire i moralni imperativ „živjeti u Kristu“. A živjeti u Kristu je isto što i živjeti u Duhu jer Duh je Sveti taj koji omogućava život u Kristu. Sveti Pavao navodi ljubav kao prvi plod Duha (usp.: Gal 5,22) te kaže da je ona najveća i neprolazna vrednota (usp.: 1 Kor 13,1-13). Ljubav stoga najbolje opisuje i izražava

¹⁵ Opširnije u: M. REGINI, *Viventi in Cristo Gesù. Il fondamento sacramentale dell'etica*, 141-220.

¹⁶ Ovdje se prisjećam diskusije koja se razvila nakon objavljivanja enciklike *Veritatis splendor*. Vidi: Dietmar MIETH (ur.), *Moraltheologie im Abseits? Antwort auf die Enzyklika „Veritatis splendor“* (Freiburg – Basel – Wien: Herder, 21994.).

bit „Kristova zakona“.¹⁷ Zato se kršćanski moral može i treba definirati ne samo kao moral milosti nego i kao moral ljubavi. To će, nadam se, postati još jasnije iz promišljanja o euharistiji koje upravo slijedi.

2. Kršćanski moral je euharistijski moral

Iako je euharistija bila obrađivana u klasičnim priručnicima katoličkog morala, mora se priznati da je ona u njima bila prikazana više kao objekt negoli kao izvor samoga morala. Zahvaljujući već spomenutom zahtjevu da se moralna teologija poveže s drugim teološkim disciplinama, nanovo je uspostavljena veza između moralke i dogmatike, nužno potrebna za ispravno shvaćanje euharistijskog morala.¹⁸ Tu nije riječ o dogmatiziranju euharistijskog morala, već o potrebi ukazivanja na ontološku dubinu iz koje proizlazi nutarnji zahtjev za euharistijskim životom. A dogmatsko-moralno promišljanje o uskršnom misteriju poručuje da je nemoguće ostvariti puninu ljudskoga življenja bez života u Kristu koji je i tijelom, i krvlju, i dušom i božanstvom prisutan u euharistiji. I dogmatičari također ističu da je sav Isusov život bio život za druge, napose za grešnike. Ta se Isusova neizmjerljiva ljubav prema njima očituje i u euharistijskim darovima. Pod euharistijskim prilikama Isus želi i nakon svoje smrti biti zajedno s ljudima - grešnicima.¹⁹ Eto zašto je euharistija sakrament Kristove ljubavi.

I sam kršćanski moral treba definirati kao euharistijski moral ljubavi jer je kršćanski život, u svojoj biti, život u Kristu, poput Krista i za Krista. Već je bilo rečeno da je, prema Drugom vatikanskom koncilu, euharistija izvor i vrhunac cijelog kršćanskog života.²⁰ To znači da je

¹⁷ Opširnije u: M. REGINI, *Viventi in Cristo Gesù. Il fondamento sacramentale dell'etica*, 221-282. Vidjeli smo iz Tomina tumačenja evanđeoskog zakona da novi (Kristov) zakon ne dokida moralne zahtjeve naravnog zakona. To isto naglašava i Massimo Regini (str. 299-300). On, naime, tvrdi da sakramentalni moral u sebi uključuje vjernost zahtjevima naravnoga zakona. Po njegovu mišljenju dar novoga života u Kristu, ostvaren po krštenju, omogućuje da kršćani žive naravni zakon kao zakon milosti i put svetosti.

¹⁸ Ovdje se ne želim baviti dogmatskim pristupom euharistiji. Više informacija o euharistiji pod dogmatskim vidom u: Niko IKIĆ, *Teologija sakramenata. „Gorući grm“ sakramentalne milosti* (Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet; Zagreb: Glas Koncila, 2012.), 207-281. Ovdje bih htio samo naglasiti da *credenda* (ono što treba vjerovati) i *agenda* (ono što treba činiti) moraju uvijek ići zajedno.

¹⁹ Usp.: Franz COURTH, *Sakramenti. Priručnik za teološki studij i praksu* (Đakovo: Forum bogoslova Đakovo, 1997.), 247.

²⁰ Tu istinu kršćanskog nauka susrećemo ne samo u *Lumen gentium*, br. 11 nego i u drugim koncilskim dokumentima: *Presbyterorum ordinis*, br. 5, *Unitatis redintegratio*, br. 15, *Christus Dominus*, br. 30.

ona izvor i vrhunac i kršćanskog morala jer je upravo u euharistiji proglašen Kristov zakon spasonosne ljubavi. Imajući u vidu istinu katoličke vjere, naime da je u posvećenim prilikama kruha i vina „uistinu, stvarno i bitno“ prisutan sam Isus,²¹ nije teško zaključiti da euharistija, upravo zbog toga, nudi objektivni kriterij kršćanskog postojanja i djelovanja. Riječ je o kriteriju koji definira autentično kršćansko življenje: biti za druge, odnosno služiti bližnjima kao što je Isus činio. Pod tim vidom promatrana, euharistija je nužno normativna: kršćani moraju euharistiju živjeti ako je žele istinski slaviti. A življenje euharistije je življenje u ljubavi koja je, kako naglašava sveti Pavao, punina zakona: „Punina dakle Zakona jest ljubav“ (Rim 13,10). „Ta sav je Zakon ispunjen u jednoj jedinjoj riječi, u ovoj: *Ljubi bližnjega svoga kao sebe samoga!*“ (Gal 5,14). Zato je euharistijski moral, po svojoj naravi, moral nesebičnog služenja koji od kršćana zahtijeva konkretan odgovor i moralnu vjernost. Osim toga, kao dar ljubavi i poziv na ljubav, euharistija istodobno rađa i zahtijeva eklezijalno zajedništvo. Zato svesti euharistiju samo na obred koji ne mijenja život i ne obvezuje na izgradnju zajedništva, značilo bi iznevjeriti smisao onoga što se slavi. Euharistijski je moral dakle i moral zajedništva. A euharistijsko zajedništvo je zahtjevni dar koji potiče na borbu protiv egoizma koji čuči u svima nama.²²

Na potrebu borbe protiv egoizma u kršćanskoj zajednici ukazivao je i sveti Pavao. On je, naime, oštro ukorio one kršćane u Korintu koji su se, prilikom okupljanja na Večeru Gospodnju, prejedali dok su drugi, zbog oskudice, gladovali (1 Kor 11,17-22). Ovom konstatacijom, koju ne bih htio dalje razrađivati, dotičem pitanje uspostave euharistije o kojoj je Pavao, kako se danas smatra, napisao najstariji novozavjetni izvještaj (1 Kor 11,23-26; vidi: 1 Kor 10,14-17). Osim njega, o uspostavi euharistije izvještavaju i sinoptička evanđelja: Mt 26,26-29; Mk 14,22-25; Lk 22,14-23.²³ Naspram tomu, Ivanovo evanđelje doduše ne govori o uspostavi euharistije, ali zato na originalan način izvještava o jednoj

²¹ Heinrich DENZINGER – Peter HÜNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i ćudoređu* (Đakovo: Karitativni fond UPT, 2002.), br. 1636.

²² Opširnije u: M. REGINI, *Viventi in Cristo Gesù. Il fondamento sacramentale dell'etica*, 338-387. O euharistiji koja stvara zajedništvo i odgaja za zajedništvo vidi: IVAN PAVAO II., *Ecclesia de Eucharistia* (Split: Verbum, ²2005.), br. 40.

²³ Ovdje se ne zadržavam nad tim izvještajima. Samo bih htio napomenuti da je ustanovljenje euharistije bilo iznimno važno Isusu Kristu da je On duže vrijeme pripravljaao svoje apostole za taj trenutak. U tom kontekstu treba promatrati Isusovo umnažanje kruhova, pretvaranje vode u vino u Kani Galilejskoj, Njegov govor o kruhu života održan u sinagogi u Kafarnaumu. Usp.: Gabriel WITASZEK, „La venuta del Figlio di Dio nell'eucaristia“, *Studia moralia* 48 (2010.), 293-294.

zgodi – Isus pere noge apostolima za vrijeme posljednje večere – koja nas posebno interesira (Iv 13,1-17).²⁴ Nad tim ću se izvještajem ukratko zaustaviti jer nam pruža jasne upute za ispravno shvaćanje euharistije.

To Ivanovo izvješće možemo promatrati kao Isusovu moralnu oporuku. Ta je oporuka specifična paradigma kršćanskog morala koja sve Kristove sljedbenike poziva na služenje u ljubavi. Razmišljajući nad tim tekstom, uočavamo ovo: Isus čini neuobičajenu gestu koja na najbolji mogući način tumači cjelokupnu njegovu egzistenciju. On tu gestu nudi svojim, ali ne kao izvanjski model koji treba imitirati, nego kao zapovijed koju treba transformirati u projekt života. Da je Isus veliku pažnju poklonio gesti pranja nogu – to je evanđelist Ivan dobro uočio – proizlazi iz činjenice što je On oprao noge apostolima za vrijeme a ne prije posljednje večere. Time je htio poručiti da međusobno služenje u ljubavi treba postati norma koja regulira odnos među kršćanima. Kršćani se stoga trebaju međusobno ljubiti i pomagati, a ne željeti gospodariti nad drugima. I ovo treba naglasiti: ova se Isusova zapovijed tiče svih kršćana, napose onih koji slijede Krista izbliza, u jednom od Bogu posvećenih staleža. Navedeni Ivanov izvještaj poručuje da je euharistija stvarna škola međusobne ljubavi te da je ljubav znak prepoznavanja Isusovih sljedbenika. U tom izvještaju nalazimo jasnu potvrdu da je kršćanski moral uistinu euharistijski moral ljubavi. Ljubav stoga treba promatrati kao bit, a ne kao neko poglavlje kršćanskog morala.²⁵

²⁴ U kontekstu govora o euharistiji, potrebno je nešto reći i o njezinu odnosu s knjigom Otkrivenja koja se također pripisuje Ivanu evanđelistu. Neki teolozi, među koje spada i bivši protestantski pastor Scott Hahn, tvrde da je euharistija ključ za razumijevanje knjige Otkrivenja te da je Otkrivenje ključ za razumijevanje euharistije. Komentirajući Otk 4,1: „Nakon toga vidjeh: gle, vrata otvorena na nebu“, Hahn tvrdi da se nebeska vrata otvaraju uvijek kada slavimo svetu misu. Naime, vjernik ide u nebo kada ide na svetu misu. To potvrđuje, smatra on, i grčka riječ *parousia* koja je jedna od glavnih tema knjige Otkrivenja. Iako za većinu tumača u posljednjih nekoliko stoljeća ona označava ponovni Isusov dolazak na kraju vremena, prvotno značenje te riječi jest ovo: živa, stvarna, osobna i trajna prisutnost. *Parousia* se stoga događa uvijek kada kršćani slave svetu misu. Osim toga, prema istom autoru, kroz cijelu knjigu Otkrivenja provlači se zlatna nit kršćanske liturgije. To je vidljivo iz pojmova koji su u njoj direktno ili indirektno spomenuti, a ima ih mnogo: njih dvadeset i osam. Prema Hahnu dakle nema dvojbe: knjiga Otkrivenja aludira na kršćansko slavljenje euharistije. Usp.: Scott HAHN, *Gozba Jaganjčeva. Misa kao nebo na zemlji* (Split: Verbum, 2010.), 17-19, 25, 89, 116, 145-146, 149-150.

²⁵ Usp.: Antonio M. Zaccaria IGIRUKWAYO, *L'Eucaristia. Fondamento cristologico della vita morale* (Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2006.), 167, 175-176, 180-182, 184.

Iz rečenog proizlazi da moralni život koji izvire iz euharistije nije neko teoretsko znanje nego praksa. A da bismo mogli načiniti prijelaz s netom opisane moralne paradigme na konkretno djelovanje, moramo se stalno vraćati Isusu Kristu. Kontemplirajući Njegovo lice, objektivnije ćemo realnost spoznati, moralno razlučivanje načiniti te brže uočiti što nam je u konkretnim okolnostima činiti. Gledajući u raspetog, uskrslog i proslavljenog Krista, ujedno ćemo shvatiti da je moralni život koji proizlazi iz euharistije, sakramentalni stil življenja koji treba usvojiti. A taj je stil, mora se priznati, veoma zahtjevan jer je stil življenja samog Isusa Krista. Da bi taj stil usvojili, najprije ga trebamo dobro upoznati. A to ćemo ostvariti ako se budemo neprestano prvotnome vrelu kršćanskog morala i duhovnosti vraćali: Svetom pismu, napose Novom zavjetu.

Čitajući novozavjetne tekstove, posebno evanđelja, i razmatrajući nad njima, učit ćemo i to da Isusove riječi s posljednje večere, Njegova smrt i uskrsnuće, tvore jednu cjelinu. I upravo iz tog spasonosnog uskrsnog otajstva izvire euharistija. Stoga euharistiju i euharistijski moral trebamo ozbiljno shvatiti te po njoj cjelokupnu stvarnost vrednovati. To više jer euharistija, kako kaže Joseph Ratzinger, ne pripada svijetu igre i ne počiva na ljudskim usuglašenim dogovorima koji se mogu opozvati. Tu je riječ o najozbiljnijoj stvarnosti po kojoj treba mjeriti sve druge realnosti.²⁶ Imajući sve to u vidu nije teško zaključiti da euharistija treba biti najvažnija i najsvetija stvar u životu svakog kršćanina. A autentična kršćanska moralnost i duhovnost koje se rađaju iz euharistije, poručuju da svoju brigu i pažnju poklanjamo ne samo kršćanima, nego svima potrebnima, bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost i vjeru. Naime, u Božjim očima svaki je čovjek vrijedan.²⁷ Posebno bih ovdje spomenuo siromahe jer je pomoć njima najkonkretniji oblik kršćanskog služenja.²⁸ Jasno, nama kao pojedincima nemoguće je svima pomoći jer siromaha ima mnogo. Ali bi bilo poželjno da se svi mi, ako smo u mogućnosti, brinemo barem za jednoga od njih. Siromasi bi trebali biti nezaobilazna tema prilikom ispita naše savjesti, ne samo kolektivne nego i pojedinačne.

Da euharistijski moral potiče na nesebično pomaganje siromasima, to zorno ističe i sveti Ivan Zlatousti, s čijim mislima završavam

²⁶ Usp.: Joseph RATZINGER, *Bog je s nama. Euharistija: središte života* (Split: Verbum, ²2005.), 92.

²⁷ Vidi: IVAN PAVAO II., *Večera Gospodnja* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, ²1982.), br. 6.

²⁸ O povezanosti euharistije i socijalnog angažmana vjernika vidi: Philip J. ROSATO, „Linee fondamentali e sistematiche per una teologia etica del culto“, Tullio GOFFI – Giannino PIANA (ur.), *Corso di morale*, V. (Brescia: Queriniana, 1995.), 52.

dosadašnje promišljanje. Evo što on poručuje: najprije konstatira da oltar na kojem mi kršćani slavimo euharistiju nije ništa manji po vrijednosti od onoga na kojem je Isus slavio posljednju večeru. I kako su se nakon posljednje večere Isus i apostoli uputili na Maslinsku goru, tako i mi kršćani, nakon euharistijskog slavlja, trebamo ići ususret siromasima. Prema Zlatoustom, ispružene ruke siromaha su za nas kršćane Maslinska gora. Naime, masline zasađene u domu Božjemu siromasi su koji svojim rukama cijede ulje korisno za vječni život. To je ono isto ulje koje su nabavile mudre djevice iz evanđelja. Ivan Zlatousti nas stoga poziva: „Uzmimo dakle ovo ulje i pođimo ususret Zaručniku s upaljenim svjetilkama. S tim uljem otiđimo s ovoga svijeta.“²⁹ Ne zaboravimo: „Jahvi pozajma tko je siromahu milostiv, i on će mu platiti dobročinstvo“ (Izr 19,17).

3. Euharistijsko slavlje

Kako je euharistijsko slavlje prostor u kojem na poseban način dolazi do izražaja povezanost morala i liturgije, ukratko ću se osvrnuti na katoličko slavljenje euharistije. Čitatelj će možda steći dojam da razmišljanje koje slijedi nije uvijek u potpunoj stilskoj harmoniji s prethodna dva poglavlja. No i uz to smatrao sam korisnim razmišljati o samom tijeku misnog slavlja jer osim što veliča Boga, ono hrani, nadahnjuje i zdravim čuva kršćansku vjeru i moral. Ovo poglavlje, naime, izrasta iz prethodna dva.

Sveta misa, kao što je poznato, sastoji se od dva glavna dijela: službe riječi i euharistijske službe. Budući da bi nadilazilo okvire ovoga rada kada bih se osvrnuo na sve sadržaje tih dvaju dijelova, pažnju ću usmjeriti samo na njihove nosive stupove. Jasno, ovdje me prvenstveno zanima praktična moralna poruka koja iz njih izvire.

3.1. Služba riječi

Zaustavimo se nakratko na znaku križa kojim započinje sveta misa. U tom je znaku sadržano, moglo bi se reći, cijelo otajstvo evanđelja, sažeta je sva kršćanska vjera. Križanjem na početku mise katolici obnavljaju savez s Bogom koji je započeo krštenjem. Križanje je i znak ispovijedanja vjere u Presveto Trojstvo: Oca i Sina i Duha Svetoga, kojom se istodobno ističe da kršćanski Bog nije neki apstraktni bitak fi-

²⁹ Ivan ZLATOUSTI, *Commentarius in S. Mattheum Evangelistam, homelia 82, 5* (PG 58, 744). Tekst možemo naći u: M. REGINI, *Viventi in Cristo Gesù. Il fondamento sacramentale dell'etica*, 39.

lozofa, već jedinstvo triju osoba. Bog kršćana je prava nebeska obitelj. Budući da su kršćani po krštenju vezani uz tu vječnu obitelj, znak križa ih ujedno podsjeća da su djeca nebeskoga Oca. I sve im to poručuje da s djetinjim raspoloženjem pristupaju svakom euharistijskom slavlju. Kao djeca, u tom slavlju, imaju što reći svome Bogu. Ali isto tako mogu od Njega dosta poučnoga čuti i naučiti. Zato je potrebno da na svakoj sve-toj misi budu sabrani i aktivni. Te da barem, u tima trenucima, ostave po strani vlastite brige i probleme. Možda će upravo u misnom slavlju za njih naći pravi odgovor i rješenje. Djetinje raspoloženje prema Bogu treba sačuvati i nakon svete mise. Ako u tome uspije, kršćanin će živjeti spokojno, siguran da nebeski Otac nad njim stalno bdije i da ga čuva.

Prvo što katolici čine na početku svake mise, nakon križanja, jest priznavanje vlastite grešnosti pred Bogom i ljudima. I to priznanje je čin njihove vjere kojim priznaju da nisu uvijek bili dosljedni Kristovi sljedbenici. Ovdje je važno uočiti činjenicu da se u pokajničkom činu katolici sami optužuju, nitko ih na to ne prisiljava. Pritom ne traže nikakve isprike niti se opravdavaju kao što se to obično čini u svakodnevnim međuljudskim relacijama. Jednostavno i bez uvijanja priznaju vlastitu krivnju očekujući Božje milosrđe. Ujedno se preporučuju zagovoru svetih i molitvama prisutne subraće, kao što se i ovi preporučaju u njihove molitve. Potrebno je naglasiti i to da se pokajničkim činom „aktivira“ Božje milosrđe koje će kulminirati u pričesti brišući sve ali samo lake grijehе. Naglašavam: samo lake grijehе jer je za teške (smrtne) grijehе nužna sakramentalna ispovijed.³⁰

Centralni dio službe riječi čitanje je biblijskih tekstova. Nedjeljom se redovito čitaju tri čitanja: prvo iz Staroga zavjeta, drugo iz Novoga zavjeta i evanđelje. Potrebno je biti pažljiv tijekom čitanja svetih tekstova. To vrijedi za sve a napose za one vjernike koji kod svojih kuća nemaju ili ne čitaju Bibliju. To naglašavam zato što je čitanje i slušanje biblijskih tekstova redovit način upoznavanja božanske pedagogije. A

³⁰ O sakramentu pokore kroz povijest Katoličke crkve vidi: Antonio SANTANTONI, „La Penitenza“, Tullio GOFFI – Giannino PIANA (ur.), *Corso di morale*, V., 201-228. Da euharistija nije sakrament pomirenja nego „sakrament pomirenih“, to nedvosmisleno ističe i kardinal Ratzinger. Vidi: J. RATZINGER, *Bog je s nama. Euharistija: središte života*, 59. Međutim, treba reći i to da euharistija *iznimno* može oprostiti i teške (smrtne) grijehе. Evo primjera: vjernik je otišao na sakramentalnu ispovijed i ispovjedio sve teške (smrtne) grijehе i za njih se pokajao, ali mu je ispovjednik nehotično, zbog rastresenosti ili umora, zaboravio dati odrješenje. Vjernik za to ne zna te se u dobroj vjeri pričesti. U tom slučaju euharistija je ta koja nadomješta odrješenje te oprašta teške (smrtne) grijehе. Usp.: Andrija ANTIĆ, *Euharistija. Krist na žrtvenicima, u nama, među nama* (Split: Crkva u svijetu, 1982.), 96.

ona je opisana i u Starom i u Novom zavjetu. I Stari zavjet za katolike ima veliku vrijednost. S Novim zavjetom neprolazne vrednote Staroga zavjeta nisu dokinute ili gurnute u stranu. One su, Kristovim autoritetom, u Novom zavjetu potvrđene, kao na primjer sve zapovjedi Dekaloga. Osim toga, dovoljno je samo zaviriti u starozavjetne mudrosne knjige da bismo se uvjerali u njihovu svezvremensku aktualnost. Oba su zavjeta, dakle, živa Božja riječ. A da Božja riječ ima veliku moć u ljudskom životu, vidljivo je napose iz života svetaca. Tako je na primjer sveti Augustin upravo u Bibliji otkrio svoje obraćanje, a sveti je Franjo Asiški u njoj pronašao putokaz za sebe i svoj franjevački red.³¹ Potrebno je stoga otvoriti se Božjoj riječi, dopustiti da nas ona preoblikuje i utječe na naše stavove, životne odluke i konkretne izbore.

U tom kontekstu treba vrednovati i službu propovjednika čija je zadaća što bolje približiti Božju riječ okupljenoj zajednici vjernika. Treba kazati da i „dosadni“ propovjednici imaju što reći, napose ako se u propovijedima oslanjaju više na biblijske tekstove negoli na ljudsku mudrost. Stoga i njih treba pažljivo slušati. A svrha je propovijedi, kako kaže sveti Antun Padovanski, „upisivati vjeru i dobre običaje u srce slušatelja“. Da bi to postigla, propovijed mora biti, smatra on, čvrsta, čestita i ispravljачka. Propovijed je čvrsta ako je potvrđena dobrim djelima i ako je izgovorena riječima koje potiču na ganuće a ne na lakoumnost i smijanje. Ona je čestita ako propovjednik živi ono što propovijeda. Propovijed treba biti i ispravljачka jer joj je cilj promijeniti život vjernika - slušatelja.³²

I tako osnaženi u vjeri, na nedjeljnoj svetoj misi, nakon propovijedi katolici mole vjerovanje. Potrebno je ovdje podsjetiti da se iza dogmatskih formulacija od kojih je ono sastavljeno, događala prava drama. Mnogi su kršćani u Rimskome Carstvu zbog tog nauka krv svoju prolili. I mnoga su se kriva učenja javljala dok se na kraju, u Niceji (325.) i Carigradu (381.), nije staza kršćanskog vjerovanja trasirala. Vjernici bi stoga trebali biti ponosni na tu prošlost, zahvalni svima onima koji su omogućili da i oni kao kršćani dvadesetprvog stoljeća hode sigurnim putem Isusa Krista i Njegova svetog nauka. Vjerovanje ih na to stalno podsjeća te ujedno obavezuje da istinski žive ono što ustima ispovijedaju.³³

³¹ Usp.: Joseph RATZINGER, *Bog i svijet. Vjera i život u našem vremenu* (Zagreb: Mozaik knjiga, 2005.), 132, 162.

³² Usp.: Antun PADOVANSKI, *Propovijedi*, II. (Zagreb: HKD Sv. Jeronima, 2003.), 222.

³³ Tumačenje Apostolskog vjerovanja koje se također može moliti za vrijeme svete mise, možemo naći u: Toma AKVINSKI, *Stožeri kršćanske vjere* (Split: Symposion, 1981.), 27-100.

3.2. Euharistijska služba

Euharistijska služba započinje prinosom darova. U prinosima kruha i vina katolici na simboličan način poručuju da Bogu žele darovati sve: svoja dobra djela, molitve i žrtve, svoj obiteljski život, svagdanji mukotrpan rad te strpljivo podnesene patnje i križeve.³⁴ U tim je darovima sadržana sva kršćanska osobnost, ne isključujući ni osobne probleme i grešnost. Tim darovima vjernici poručuju i potvrđuju da žele biti osjetljivi ne samo za nebeske stvari već i za one vremenite, naime za stvarne potrebe siromašne i ugrožene subraće. Euharistija stoga odgaja kršćane za nesebičnu darežljivost. Svi ti darovi idu na oltar kako bi ih sam Isus pročistio, posvetio i Bogu prikazao. A ono što Krist prinosi, nebeski Otac nikada ne odbija.

S prinosom darova katolici ujedno uzdižu i svoja srca prema nebu. S tim uzdizanjem započinje svečana euharistijska molitva. U toj molitvi postaje jasnije da Novi savez o kojem je govorio prorok Jeremija (usp.: Jr 31,31-34), nije neka knjiga već sama euharistija. Iako u Crkvi ima više euharistijskih molitava, sve one sadržavaju iste bitne elemente: zaziv Duha Svetoga, riječi ustanovljenja, druge molitve i završna doksologija. Iako je svaki od tih elemenata prebogat teološkim značenjem, ovdje ću se samo nakratko zaustaviti na riječima ustanovljenja euharistije. Kada svećenik izgovara riječi: „Ovo je tijelo moje... Ovo je kalež moje krvi...“, on ih izgovara ne u ime Krista nego „u osobi Krista“.³⁵ Naime, sam je Isus Krist taj koji izgovara te riječi. Jasno, služeći se govorom običnog ali po sakramentu svetoga reda Bogu posvećenog čovjeka. Ograničena ljudska pamet nikada neće moći do kraja dokučiti uzvišenu čast svećeništva bez kojega ni sama euharistija ne bi bila moguća. Svećeništvo, kako kaže sveti Ivan Zlatousti, pripada redu nebeskih stvari.³⁶ Pa ni sami anđeli nemaju takvo dostojanstvo kao što ga ima svaki (valjano) zaređeni svećenik.³⁷ Svećeništvo je stoga, kako kaže Ivan Pavao II., veliki dar i veliko otajstvo.³⁸ Netko će možda postaviti pitanje: Zašto govor o svećeništvu u kontekstu govora o riječima ustanovljena euharistije? Zato jer su euharistija i svećeništvo nerazdvojivo povezani i uvjetovani. Naime, nema euharistije bez svećenika

³⁴ Usp.: DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium*, br. 34.

³⁵ Vidi: IVAN PAVAO II., *Ecclesia de Eucharistia*, br. 29.

³⁶ Usp.: Giovanni CRISOSTOMO, *Il sacerdozio* (Roma: Città Nuova Editrice, ²1989.), III., 175.

³⁷ Vidi: Katarina SIJENSKA, *Dijalog Božanske Providnosti* (Split: Symposion, 1988.), br. 113.

³⁸ Vidi: IVAN PAVAO II., *Dar i otajstvo* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1996.), 9.

niti ima dobrih i svetih svećenika bez euharistije.³⁹ Zato bi svećenici trebali svetu misu svaki dan slaviti, nikada je bez opravdanog razloga propuštati.

Nakon svečane euharistijske molitve slijedi molitva Očenaša. Ako malo dublje razmišljamo o toj molitvi Gospodnjoj, uočavamo da se svaki njezin zaziv ispunja u slavljenju misnog otajstva. Naime, kršćani s punim pravom Boga nazivaju svojim Ocem. Ime se Božje posvećuje svakim slavljenjem euharistije. Ujedinivši u misi svoja srca s Isusovom žrtvom, vjernici omogućuju da se Očeva volja vrši i na nebu i na zemlji. Od Boga su zatražili (duhovni) kruh i On im ga daje u svetoj pričesti. Kako pričest briše sve lake grijeha, ispunja se prvi dio prošnje: otpusti nam duge naše kako i mi otpuštamo dužnicima našim. Nadati se je da su svi vjernici, iskusivši Božje milosrđe, na svakoj svetoj misi iskreno oprostili svima onima koji su ih na bilo koji način uvrijedili i dušu im ranili.⁴⁰ U protivnom, od misne žrtve neće imati velike duhovne koristi. Na koncu, po svetoj pričesti katolici dobivaju snagu za borbu protiv svih mogućih napasti i zala. Velika je moć Očenaša, ali je neizmerno veća snaga svakog euharistijskog slavlja. To kršćanin shvaća ako molitvu Gospodnju često i iskreno moli a svetu misu sabrano i pobožno slavi.

Prije primanja pričesti pri samom završetku svete mise, katolici pružaju znak mira jedni drugima. Na taj način poručuju da su izmireni sa svima te da mogu rasterećene duše pristupiti svetim prilikama. Mir o kojem je ovdje riječ, bremenit je značenjem. Čini mi se da je blažena Majka Terezija najbolje opisala narav tog mira kad je put koji vodi do njega ovako opisala: „Plod tišine je molitva. Plod molitve je vjera. Plod vjere je ljubav. Plod ljubavi je služenje. Plod služenja je mir.“⁴¹ S takvim duboko vjerničkim shvaćanjem mira trebali bi katolici uvijek pristupati svetoj pričesti. To više jer pričest tješnje povezuje vjernike s Bogom koji je izvor takva mira. Kad bi se uz to prilikom pričješćivanja barem ponekad kršćani prisjetili da pod prilikama kruha (i vina) primaju istog Krista kojeg je Blažena Djevica Marija začela i u svojoj utrobi devet mjeseci nosila, bili bi Bogu zahvalniji a prema ljudima još ljubazniji i uslužniji. Drugi bi na njima brzo primijetili da su svoj život

³⁹ Ivan Pavao II. ističe da je svećeništvo ustanovljeno u trenutku kad je ustanovljena i euharistija. Usp.: IVAN PAVAO II., *Večera Gospodnja*, br. 2. O euharistiji kao izvoru svećeničke duhovnosti vidi: Milan ŠPEHAR, „Što činiš, to i živi! Euharistija – izvor svećeničke duhovnosti“, *Riječki teološki časopis* 18 (2010.), 171-187.

⁴⁰ O euharistiji kao školi praštanja i pomirenja vidi: Luigi LORENZETTI, „Eucaristia, scuola di perdono e di riconciliazione“, *Rivista di teologia morale* br. 147 (2005.), 325-329.

⁴¹ Leo MAASBURG, *Majka Terezija. Osobni portret* (Split: Verbum, 2012.), 58.

širenju Kristova mira posvetili. Velika je stvar moći se pričešćivati. To su sveci izvrsno shvatili i neizmjereno vrednovali. Zato je sveta Faustina Kowalska kazala: Kad bi anđeli mogli zavidjeti, ljudima bi zavidjeli na dvije stvari: prvo, što se mogu pričešćivati i drugo, što mogu patiti.⁴² Kad bi vjernici - katolici na taj način češće razmišljali, njihov bi život bio drukčiji i unatoč životnim teškoćama mnogo radosniji.

Nakon popričesne molitve slijedi blagoslov s otpustom s kojim sveta misa završava ili, točnije, ona se nastavlja.⁴³ Sada kada su kršćani Krista primili i s njime postali jedno, to isto trebaju svojim životom svjedočiti. Drugi bi po njihovu govoru i vladanju trebali zaključiti da Bog uistinu živi i djeluje u njima. I ne samo u njima nego i po njima. Ovdje treba naglasiti i to da se euharistijsko poslanje sastoji i u borbi protiv zla. A dobro znamo da su najopasnija ona zla koja su prisutna u našoj nutrini i strpljivo čekaju da nas zaskoče: oholost, škrtost, bludnost, zavist, neumjerenost u jelu i piću, srditost, lijenost.⁴⁴ Najprije kršćani trebaju njih pobijediti da bi se mogli uspješno vanjskom zlu oduprijeti. Ako u toj borbi pobijede te pritom napreduju u dobru i moralnim vrlinama, ubrzo će opaziti da se zlo oko njih smanjuje ili možda potpuno nestaje. A to se događa jer su se najprije oni promijenili te tako vlastitu agresivnost prema drugima i drukčijima nadvladali. Oni koji žive u njihovoj blizini, to će veoma brzo primijetiti te se i drukčije prema njima odnositi.

4. Umjesto zaključka

Nakon svega rečenog može se konstatirati da je euharistijsko slavlje prebogato moralnim sadržajima te da moral koji izvire iz euharistije, nije moral minimuma, nego moral optimuma koji kršćane vodi putem moralne svetosti. Iako se možda nekima činio prezahtjevnim,

⁴² *Dnevnik svete Marije Faustine Kowalske* (Zagreb: Grafok, ⁴2006.), br. 1804. Patnja koja je ovdje spomenuta, jedna je od velikih teoloških tema. Za mnoge je ona nerješiv problem. Iskustvo ove poljske svetece poručuje da patnju trebamo pozitivno vrednovati. Za mnoge je ona put obraćenja, posvećenja i spasenja.

⁴³ Teolozi upotrebljavaju izraz euharistija nakon euharistije da bi označili povezanost svete mise i života nakon mise. Vidi: Milan ŠPEHAR, „Euharistija poslije euharistije“, *Riječki teološki časopis* 9 (2001.), 143-160.

⁴⁴ Riječ je o sedam glavnih grijeha iz kojih izviru svi ostali grijesi. Sveti Toma Akvinski spominje još jedan glavni grijeh a to je slavohepnost sa svojom djecom: neposlušnost, hvastanje, hipokrizija, prepirka, tvrdoglavost, nesloga i umišljena težnja za novim. Vidi: Toma AKVINSKI, *Quaestiones disputatae De malo*, q. IX., aa. 1-3, Tommaso D'AQUINO, *I vizi capitali* (Milano: Biblioteca Universale Rizzoli, 1996.), 210-257.

taj je moral ostvariv jer je prvenstveno moral božanske milosti koja uvijek priteže upomoć ljudskoj slabosti. Velika je stvar i neprocjenjiva vrijednost za svakog vjernika biti svjestan da euharistijski Isus trajno boravi među nama. Na ovom svijetu nijedan katolik nije prepušten samome sebi. U njegov je život ušao Bog uvijek spreman priteći mu u pomoć. Onaj tko živi s tom sviješću, zrači radošću. Sakrament euharistije ga na to stalno podsjeća te istodobno upozorava da ne bude egoist. On ga ujedno poziva da svojim životom bude zahvalni odgovor vječnome Bogu a ponos kršćanskoj zajednici i ljudskome rodu.

Iskustvo govori da je previše egoizma u današnjem svijetu te da nijedna ljudska zajednica nije savršena. Nesavršenost i manjkavost sastavni su dijelovi i kršćanskog življenja. U Katoličkoj crkvi uvijek je bilo i uvijek će biti onih koji, iako su kršteni i redovito pohađaju nedjeljnu svetu misu, ne žive dostojno vjere u kojoj su odgojeni. Što više, i to treba reći, neki nevjernici žive moralnije negoli neki deklarirani vjernici. Događa se i to da „pošteni“ ljudi, zbog loših vjernika, ne žele više biti članovi Crkve i postaju ateisti.⁴⁵ Što dakle s onima koji druge sablažnjavaju? Rekao bih: Upravo je njima potrebna euharistija, i to kao neposredni podsjetnik na potrebu istinskog obraćenja. Ne smije se smetnuti s uma činjenica da euharistija nije hrana savršenih, nego je „lijek protiv manjkavosti“.⁴⁶ Zato su na svetu misu dobrodošli svi, posebno oni koji bi morali biti mnogo bolji i dosljedniji vjernici.

Dobro su došli i oni koji se, zbog objektivnih razloga, ne smiju ispovijedati te samim tim ni pričešćivati. To su svi oni koji su se crkveno vjenčali, potom rastavili i ponovno civilno vjenčali. I oni imaju pravo sudjelovati u crkvenom životu. Ne samo da takvi smiju nego i trebaju Božju riječ slušati, postiti, moliti, djela milosrđa činiti, svoju djecu u kršćanskoj vjeri odgajati. Iako ne mogu primati sakramente, osim u slučaju smrtne opasnosti, oni će, ako budu tako postupali, primati zrake božanske milosti. Nisu, naime, samo sakramenti sredstva milosti, posvećenja i spasenja. To su i osobne molitve, post i dobra djela. Osim toga, samo Bog zna koliko ti parovi zbog svojega stanja pate. Možda će ih upravo to trpljenje još više približiti Kristu... Međutim, da bi se i njima otvorio put sakramentalnog življenja, Katolička je crkva je predvidjela jednu mogućnost, naime: ako se iz teških razloga, na primjer zbog odgoja djece, ne mogu rastaviti već i dalje žele zajedno živjeti, takvi parovi moraju svoj život u potpunoj bračnoj suzdržljivosti

⁴⁵ Vidi: Tomislav IVANČIĆ, *Duhovno pomoći čovjeku* (Zagreb: Teovizija, 92011.), 107-108.

⁴⁶ PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA, *Biblija i moral. Biblijski korijeni kršćanskog djelovanja* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2010.), br. 78.

provoditi. To je jedini legalni način koji im omogućava pristup sakramentima.⁴⁷

Neki misle da je nedjeljno sudjelovanje na svetoj misi nešto što je Crkva nametnula svojim vjernicima. Imajući u vidu gore rečeno, jasno se vidi da nedjeljno slavljenje euharistije „nije izvana nametnuta obveza, nego kraljevsko pravo kršćanina da sudjeluje u uskrsnome zajedništvu s Gospodinom“. Nedjeljna misa „nije teret, nego milost, dar koji rasvjetljuje čitav tjedan“.⁴⁸ Istina, sudjelovanje na nedjeljnoj liturgiji kršćanska je dužnost. Međutim, ta dužnost proizlazi iz činjenice što stanje grijeha i ljudska slabost koji pritišću svakog vjernika, zahtijevaju nužnu pomoć sakramentalne milosti. Zato *Katekizam Katoličke crkve* ističe: „Snagom iste ljubavi koju zapaljuje u nama, Euharistija nas čuva od budućih smrtnih grijeha.“⁴⁹ Zato je potrebno da se katolici redovito ispovijedaju i na svakoj nedjeljnoj misi pričešćuju. Na taj će način brže shvatiti da je jedno od njihovih poslanja širenje euharistijskog mira. Jasno, moći će udovoljiti tom poslanju ako i sami taj mir posjeduju. A euharistijski mir posjeduju oni koji su svoju dušu od grijeha očistili, koji su odustali od vječnog istjerivanja pravde, koji se ne osvrću na neporavnane račune, koji su iz svojeg srca izbacili otrov gorčine.

Očito je dakle da euharistija potiče na kvalitetniji moralni i duhovni život. To je život djetinjeg odnosa prema Bogu, bratskog prema ljudima. Taj se život prepoznaje u praštanju i pomaganju drugima, u miru sa svima, u ljubavi prema neprijateljima. Jednom riječju, to je život koji „uprisutnjuje Isusov stil življenja“.⁵⁰ Zato je euharistija od prevelike važnosti za život svakog kršćanina. To više jer ona vodi do samih vrhunaca kršćanske savršenosti.⁵¹ Euharistija je stoga, kako kaže Ivan Pavao II., „nešto najdragocjenije što je Crkva mogla imati u svome hodu kroz povijest“.⁵² Katolici stoga trebaju biti zahvalni Bogu na tom neprocjenjivom daru, svjesni pritom činjenice da nije dovoljno na svetoj misi samo aktivno sudjelovati, euharistiju je potrebno svaki dan dosljedno živjeti.

⁴⁷ Usp.: IVAN PAVAO II., *Familiaris consortio* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, ²1997.), br. 84.

⁴⁸ J. RATZINGER, *Bog je s nama. Euharistija: središte života*, 110-111.

⁴⁹ *Katekizam Katoličke crkve* (Zagreb: Hrvatska biskupska konferencija, 1994.), br. 1395.

⁵⁰ I. BODROŽIĆ, *Euharistija. Od povijesti do vječnosti*, 225-226.

⁵¹ Vidi: Ivan MERZ, *Ljubav i čistoća* (Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 2002.), 222.

⁵² IVAN PAVAO II., *Ecclesia de Eucharistia*, br. 9.

THE EUCHARIST AND THE MORAL LIFE

Summary

Starting with the guidelines of the Second Vatican Council that the moral life of Christians should be Christologically marked, the author of this article focuses on the premise that Christian morality is, in its essence, the law of Christ's grace. Taking the fact that Christ's grace is conducted especially through the sacraments, the first part of the article deals with the sacramental foundation of Christian morality. This idea is further developed in the second part when the author discusses the Eucharist as the sacrament of Christ's love. This leads to the conclusion that Christian morality, by its very nature, is a Eucharistic morality of love. This love must be evident in all Christians and should be manifest primarily in selfless service to God and people, especially in helping the poor. In the third part of the article, the author focuses on the essential parts of the Eucharistic celebration and strives to bring out of these a useful guide to daily living. The final section makes it clear that Eucharistic morality is demanding but achievable because it is a Divine grace that always comes to the assistance of human weakness. The author also raises a number of issues that encourage further consideration.

Keywords: *Jesus Christ, sacrament, Eucharist, grace, morality, helping the poor, love of neighbor.*

Translation: Darko Tomašević and Kevin Sullivan